

Галина Швецова-Водка,
професор кафедри бібліотекознавства і бібліографії РДГУ,
д-р іст. наук

ПОШУК ІНФОРМАЦІЇ В ЕЛЕКТРОННІЙ БІБЛІОТЕЦІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У статті розглянуто засоби доступу до інформації, що зберігається в повнотекстових базах даних, які є складовими частинами електронної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Визначено вимоги користувачів щодо покращення доступу до таких баз даних, як «Наукова періодика України», електронна бібліотека авторефератів дисертацій, репозитарій електронних версій книг.

Ключові слова: електронна бібліотека, пошук інформації, доступ до повнотекстових баз даних.

Одним із досягнень сучасної бібліотеки є створення повнотекстових електронних баз даних, що є основним складником електронної бібліотеки. Користувачі бібліотек покладають великі сподівання саме на такі бази даних, зокрема на ті, що доступні на веб-сайті бібліотеки через Інтернет. Адже вони надають можливість прочитати текст або познайомитися з образотворчим документом чи скопіювати ноти, не відвідуючи бібліотеку безпосередньо.

Бібліотекарі-бібліографи очікують від електронних бібліотек значного покращення умов бібліотечно-бібліографічного обслуговування. Зокрема, відомий бібліографознавець І. Г. Моргенштерн у своєму електронному журналі «Інфо-Бібліо» зазначав: «Якщо певний документ міститься у електронній бібліотеці, бар'єрів його доступності принципово не повинно бути».

Бібліотеки прагнуть задовольнити інформаційні потреби користувачів і приділяють значну увагу створенню повнотекстових електронних баз даних. Науковці досліджують способи створення електронної бібліотеки, її зміст [2; 3], організацію доступу користувачів до електронних документів [1]. Особливу увагу приділяють способам організації пошуку інформації, що міститься в електронних документах. Адже традиційні карткові каталоги і картотеки не можуть бути засобом розкриття складу та змісту фонду електронних документів, зокрема тих, доступ до яких здійснюється через

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
Інтернет. Пошук інформації в електронній бібліотеці називають «навігацією», а «під ефективною навігацією в електронній бібліотеці розуміють можливість для користувача знаходити інформацію, що його цікавить, з найбільшою повнотою і точністю при розумних витратах зусиль у всьому доступному інформаційному просторі» [7]. Актуальним завданням бібліотекознавства є аналіз наявних засобів пошуку інформації в повнотекстових базах даних електронних бібліотек, порівняння їх з потребами користувачів, визначення проблемних моментів і шляхів їх розв'язання.

Однією з перших в Україні створення «електронної бібліотеки», як складника власних інформаційних ресурсів, розпочала Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. На даний час (станом на 10.08.11) у складі електронних ресурсів НБУВ є тематичні та видові зібрання публікацій: «Наукова періодика України»; електронна бібліотека авторефератів дисертацій; репозитарій електронних версій книг (наукова, освітня та художня література, надана авторами); «Пам'ять України у об'єктах національного надбання» (оцифровані документальні пам'ятки з історико-культурних фондів); «Україна в дзеркалі наукометричної бази даних Scopus. Рейтинги науковців і наукових установ»; тематичні книжкові виставки (добірки, підготовлені на базі фондів НБУВ); фотогалереї, презентації; зібрання публікацій партнерів Бібліотеки (колекція Центру інформаційних технологій Міжвузівського центру «Крим», видання Харківської державної академії дизайну і мистецтв); онлайн-науково-інформаційні ресурси, передплачені на 2011 рік; реферативна база даних «Україніка наукова»; «Наукові біографії вчених, діячів науки та техніки України»; «Наукові установи України (довідкова інформація про установи Національної академії наук України)»; інтернет-путівники; «Національні доповіді НАН України» та ін. Доступ до всіх перелічених повнотекстових баз даних здійснюється з головної сторінки веб-сайту бібліотеки, а пошук інформації в них – всередині кожної бази даних за власними правилами.

Створенню та використанню повнотекстових баз даних сприяє інформаційна політика керівних державних органів України, які вимагають подання до державних бібліотек фахових наукових періодичних та продовжуваних видань в електронній формі [8]. Завдяки цьому створена база даних НБУВ «Наукова періодика України (журнали та збірники наукових праць)».

Ця база даних складається з двох розділів. Перший – «Електронні наукові фахові видання (часописи, що не мають друкованих аналогів)» – містить електронний фонд із 35 видань, перелічених за алфавітом назв. Ця кількість

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34

назв ніби й невелика, у користувача є можливість переглянути весь список видань, щоб визначити потрібні йому за змістом чи видавничою установою. Але якщо користувач захоче ознайомитися з переліком конкретних видань з певної теми чи галузі за допомогою електронного пошуку, йому пропонується скористатися пошуковою системою Google, яка враховує не тільки назви періодичних видань з електронного фонду НБУВ, але й назви окремих статей, і взагалі зміст усіх публікацій з цього фонду. Інакше кажучи, здійснюється пошук відповідних слів у повних текстах наявних документів, незалежно від того, яку роль виконує це слово в документі (є частиною назви видання, назви статті чи просто згадується у публікації). Такий пошук у повних текстах документів, який називають контекстним, звичайно, дає цікаві і не завжди очікувані результати, але далекі від точної відповіді на питання, що цікавить споживача інформації. Наприклад, за запитом «управління» пошукова система Google видала 4660 відповідей, серед яких, звичайно, є не тільки назви електронних періодичних видань з фонду НБУВ. Отже, пошук потрібного видання неймовірно ускладнюється.

Аналогічна ситуація створюється при пошуку конкретної статті з вузької теми чи статті певного автора. Отже, електронний фонд залишається практично нерозкритим, недоступним для користувача з інформаційного погляду. Такий стан можна порівняти з тим, як би бібліотекар рекомендував читачу переглянути весь фонд друкованих періодичних видань, не пропонуючи йому ніяких спеціальних засобів розкриття змісту фонду. Де ж переваги електронної бібліотеки?

Другий розділ бази даних НБУВ «Наукова періодика України» містить електронні копії друкованих періодичних і продовжуваних видань, загальною кількістю 1663 назви. Пошук у цьому масиві забезпечується автоматично за першою буквою назви видання, причому всередині масиву за певною буквою можливий тільки суцільний перегляд усіх назв. Можна навести аналогію з картковим алфавітним каталогом, але в останньому для орієнтації читача пропонуються не тільки перші букви назв, але й їхні сполучення з другою, третьою буквами чи навіть цілі слова. Отже, пошук в автоматизованому режимі виявляється складнішим, ніж у традиційному картковому каталозі. Напевно, цю складність і перепону в пошуку можна легко усунути, якщо поставити таке завдання перед розробниками пошукової системи.

Інші можливості пошуку аналогічні до розділу електронних фахових видань. Відмінність полягає у тому, що пошук електронних копій фахових періодичних видань за Google пропонується здійснювати у чотирьох

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34

варіантах комплексів: Усі науки; Фізико-технічні науки; Хіміко-біологічні науки; Соціогуманітарні науки. Спроба пошуку в комплексі «Соціогуманітарні науки» за пошуковим приписом «комунікації» дала у відповідь 16 100 записів. Серед них – і назви електронних періодичних видань, і окремі статті з таких видань, і будь-які згадування пошукового слова в електронних публікаціях. На жаль, відомості про статті обмежуються даними, що подані у відповідній друкованій публікації. Виходить, що за відсутності в друкованій версії статті даних про назву, рік виходу і номер випуску видання читач електронної версії не зможе повністю ідентифікувати навіть знайдену статтю. Описати її як електронний ресурс читач теж не зможе, бо електронна адреса статті залишається невідомою. Все це створює додаткові труднощі для науковця, який прагне не просто знайти потрібну інформацію, щоб її скопіювати, а включити її в історіографію власного дослідження.

Традиційні бібліографічні засоби відображення кожного документа з повнотекстової бази даних у розробленій заздалегідь автоматизованій інформаційно-пошуковій системі (АІПС), або електронному каталозі, здаються, на перший погляд, надто трудомісткими для бібліотек. А пошук за повними текстами документів, як ми побачили, виявляється не тільки трудомістким для читачів, але й неефективним. Отже, бібліотекарі мають подбати про вдосконалення засобів пошуку в повнотекстовій базі даних. Треба звернути увагу розробників АІПС на вимоги користувачів.

До них вважаємо за необхідне віднести такі:

- забезпечити можливість повної ідентифікації кожного документа з повнотекстової бази даних, враховуючи обов'язкові елементи бібліографічного опису;
- відповідні бібліографічні дані подавати у форматі Word, щоб можна було без проблем скопіювати бібліографічний опис на комп'ютер користувача;
- забезпечити точний бібліографічний пошук кожного періодичного видання не тільки за першим словом назви, але й за галуззю знання чи темою;
- виокремити масив з бібліографічними даними про статті, що містяться у виданнях, які зберігаються в електронному фонді. Забезпечити пошук статей у цьому масиві за прізвищем автора, назвою статті, назвою періодичного видання, в якому стаття опублікована, за галуззю знання чи темою статті;
- окремо подавати масив даних про публікації, де згадується той чи інший автор або назва статті. Цей масив можна вважати джерелом для досліджень цитування праць певного автора;

▪ за назвою кожного періодичного видання створити окремі масиви бібліографічних описів публікацій цього видання. Забезпечити пошук у ньому за прізвищем автора, тематикою статті та словами з назви. Це позбавить читача від необхідності переглядати зміст багатьох номерів, прискорить пошук конкретної статті, якщо відомо, в якому журналі вона опублікована. У кінцевому підсумку такий бібліографічний масив може стати основою для створення покажчика змісту періодичного видання, будь-то в електронній чи друкованій формі.

▪ розширенню можливостей наявної бази статей з серійних видань може прислужитися створення окремого масиву даних про авторів кожного видання зокрема і загалом всієї бази публікацій. Кожний журнал подає такі відомості в кожному номері, отже, їх збір та об'єднання не спричинять труднощів. Відомо, що біографічні дані науковців цікавлять читачів, а в кінцевому підсумку вони можуть бути відображеними у джерелах біографістики.

Відомо, що навіть у давно розроблених і опрацьованих АПС спеціалісти бачать певні недоліки, нездатність забезпечити виконання вимог користувачів [5]. Ставляться завдання: розробити проблеми семантичного представлення текстів, що містяться в електронних бібліотеках; розвинути способи оптимального використання класифікацій, розроблення тезаурусів [4].

Ю. В. Яковлева зразковим з погляду врахування потреб користувачів вважає традиційний довідково-бібліографічний апарат бібліотек, але зазначає, що для АПС потрібні інші засоби. Зокрема, вона пропонує аналізувати, які документи відбирають користувачі із запропонованих чи наявних у фонді. Причому цей аналіз має бути автоматичним та рейтинговим [9].

Подання бібліографічних даних про публікації статей, наявні у базі даних «Наукова періодика України (журнали та збірники наукових праць)» могло б бути організовано за прикладом, якій надає «Электронная библиотека по вопросам электронного документного пространства», зокрема, з урахуванням публікацій, наведених у розділі «Лингвистическое обеспечение, метаданные, онтологии» [6].

Найбільшою частиною електронної бібліотеки НБУВ за кількістю видань є масив авторефератів дисертацій (56 тис. текстів авторефератів 1998–2010 рр.). Пошук в електронній бібліотеці авторефератів дисертацій здійснюється за спеціальною пошуковою інструкцією. Зокрема, цей пошук можливий шляхом введення пошукових термінів: прізвищ авторів дисертаційних досліджень, слів з назв документів і текстів їх анотацій, за

галузями науки відповідно до класифікації Вищої атестаційної комісії. Можливе використання логічних сполучників «and» або «or» та відсікання суфіксу. Таким чином можливості пошуку в електронній бібліотеці авторефератів значно урізноманітнюються і забезпечують як повноту, так і точність пошуку.

Однак контрольна перевірка можливостей пошуку в електронній бібліотеці авторефератів дисертацій не завжди дає позитивний результат. Наприклад, ми хочемо уточнити назву дисертації, присвяченої бібліотечним асоціаціям, і набираємо пошукове слово «асоціації» та галузь науки «27. Соціальні комунікації». Результат пошуку – 0. Знаючи прізвище автора, додаємо: «Пашкова». Результат – теж 0! І тільки не вказуючи галузь науки, за двома пошуковими термінами («Пашкова» і «асоціації») отримуємо потрібний бібліографічний запис. Ми не можемо пояснити, чим викликана така проблема. На неї треба звернути увагу розробникам АПС.

Для подальшої конкретизації результатів пошуку в базі авторефератів дисертацій можна побажати додати пошук за номером та / чи назвою спеціальності всередині галузей наук і пошук за індексом УДК або його словесним формулюванням, за ключовими словами.

«Репозитарій електронних версій книг», що є частиною електронної бібліотеки НБУВ, містить книги 45 авторів, відомості про які розташовані за алфавітом авторів. Деякі автори подали в електронну бібліотеку декілька книг, які розташовані за алфавітом у межах авторської рубрики. Пошук відомостей про електронні версії книг можливий тільки за наявним переліком авторів та їх видань, семантичний пошук не передбачений. У загальному електронному каталозі НБУВ ці видання не відображені. Наприклад, монографія В. М. Горового «Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс» (К., 2010) представлена в електронному репозитарії, але в електронному каталозі бібліотеки відображено тільки її друковані примірники. Вочевидь, працівникам бібліотеки варто не тільки поповнювати фонд електронних версій книг, але й розробляти засоби інтелектуального доступу до нього.

Отже, розробникам АПС до повнотекстових баз даних необхідно враховувати не кількість звернень користувачів до бази даних як показник її ефективності, а кількість знайдених завдяки їй документів і час, витрачений на пошук необхідного документа.

Список використаних джерел

1. Баркова О. В. Електронна бібліотека як перспективний засіб організації доставки документів та обслуговування по МБА [Електронний ресурс] / Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 47–54; Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/articles/2002/02bovopm.htm>. – Назва з екрану.
2. Баркова О. В. Напрями розвитку технологій формування інформаційних ресурсів електронних бібліотек в Україні. – С. 115–124 [Електронний ресурс] // Міжнар. конф. «Електронні зображення та візуальні мистецтва»: зб. пр. першої укр. конф. сер. EVA, 22–24 трав. 2002 р., м. Київ. – К., 2002. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/articles/2002/02bovelu.htm>. – Назва з екрану.
3. Баркова О. В. Формирование электронной библиотеки как направление развития научных коммуникаций [Электронный ресурс] / Библиотеки нац. акад. Наук : пробл. функционирования, тенденции развития. – Электрон. дан. (1 файл). – К., 2005. – Вып. 3. – Режим доступа : <http://www.nbu.gov.ua/articles/2005/05bovtnk.html> та ін. – Название с экрана.
4. Лавренова О. А. Тематический поиск в электронных библиотеках: иллюзии и реальность [Электронный ресурс] / Пятнадцатая Юбил. Междунар. конф. «Крым 2008»: «Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса». – Судак, 2008. – Режим доступа : <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2008/disk/133.pdf> – Название с экрана.
5. Лавренова О. А. Тематический поиск в электронных каталогах и электронных библиотеках / О. А. Лавренова // Библиотековедение. – 2004. – № 5. – С. 42–50.
6. Лингвистическое обеспечение, метаданные, онтологии // Электронная библиотека по вопросам электронного документного пространства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://library.iphil.ru> – Название с экрана.
7. Понтаплева Е. С. Электронные библиотеки как неотъемлемая составляющая всемирной информатизации общества [Электронный ресурс] Информ. бюллетень / РНТБ Беларуси. – 2010. – № 2. – Режим доступа : <http://rlst.org.by/izdania/ib210/886.html> – Название с экрана.
8. Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : наказ Вищої атестац. комісії України та Нац. акад. наук України від 07.07.2008 № 436/311. Зареєстровано: Мін'юст України від 15.01.2009 № 20/16036 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0020-09>. – Назва з екрану.
9. Яковлева Ю. В. Засоби підвищення релевантності пошуку в інформаційних системах наукових бібліотек : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.13.06 / Ю. В. Яковлева ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – 18 с.

УДК 028:004.7

Людмила Авгуль,

зав. отделом Центральной научной библиотеки
им. Якуба Коласа НАН Беларуси

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ СТУДЕНТАМИ БЕЛАРУСИ: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ

В статье по материалам анкетирования, которое проводилось в рамках НИР «Книжная культура Беларуси и России. Комплексные исследования в контексте историко-культурного взаимодействия», дан сравнительный анализ ответов респондентов: студентов-гуманитариев и курсантов – будущих военных инженеров.

Ключевые слова: чтение, группы респондентов, ресурсы Интернет, полнотекстовая информация.

Одним из исследовательских направлений в НИР «Книжная культура Беларуси и России. Комплексные исследования в контексте историко-культурного взаимодействия», выполняемой в Беларуси Центральной научной библиотекой им. Я. Коласа Национальной академии наук Беларуси (в России – Научным центром исследований истории книжной культуры Российской академии наук)*, является изучение чтения молодежи (студентов, молодых ученых – магистрантов, аспирантов, молодых специалистов), читательская культура. Данные были получены в ходе анкетирования (анкета включала 63 вопроса), которое осуществлялось в период с октября 2010 г. по май 2011 г. в учреждениях образования «Военная академия Республики Беларусь», «Белорусский государственный университет культуры и искусств», «Белорусский государственный университет», «Белорусский государственный аграрный технический университет», Государственном учреждении образования «Институт подготовки научных кадров» среди магистрантов и аспирантов Национальной академии наук Беларуси, специалистов.

Сравнительный анализ ответов двух групп респондентов: курсантов (будущих военных инженеров) и студентов-гуманитариев – позволяет более объективно оценить отношение молодежи к информационным электронным ресурсам, их использованию. Респонденты обучаются на

* Грант БРФФИ № Г10Р-015.